

Chtěl bych začít závažnou otázkou o věci, na kterou v Praze lákáte turisty.

„Je díra v trdelníku součástí trdelníku?“

Pobavte se o tom, prosím, po dobu jedné minuty se svými sousedy. Představte si, že je to ta nejzávažnější a nejdůležitější otázka, kterou jste kdy slyšeli. Nechte si na tom záležet a uveďte důvody jak „pro“, tak i „proti“.

Děkuji. K trdelníkům se ještě vrátíme, prozatím si jenom zapamatujte tu energii a hravost, a také to, jak jste dokázali argumentovat pro obě možné odpovědi. Nyní bych vám chtěl ukázat video o obchodu, který se otevřel loni, a který se v nejbližších letech chystá otevřít další pobočky.

Stroje přicházejí. Přicházejí již stovky let. Nejdříve nahradily přadleny a tkalce. Pak nahradily práci zemědělců na polích, kteří se přesunuli do továren, kde měli obsluhovat další stroje. Potom začaly stroje nahrazovat ty samé dělníky v továrnách.

Nedávno stroje nahradily písaře, některé prodavače, spoustu knihkupců. Nyní začínají nahrazovat pracovníky v profesích, které jsou spojeny s velkou prestiží a vysokou mzdou, jedná se o určitá odvětví finančnictví, práva, pojišťovnictví, zdravotnictví, dokonce nahrazují některé programátory. Zdá se pravděpodobné, že nahradí každého, kdo se živí jako řidič, možná s výjimkou závodních pilotů. Kde se to zastaví? Bude vůbec něčí práce uchráněna před vzestupem umělé inteligence?

Není to samozřejmě tak jednoduché. Ano, stroje jsou skvělé pro určité činnosti, dokonce i v případě, kdy jsou tyto činnosti velmi komplikované, a také se zlepšují v tom, jak rychle se dokážou zlepšit. Člověk hraje šachy již minimálně 700 let. Od počátku výzkumu v roce 1985 trvalo společnosti IBM 12 let, než vyvinula Deep Blue, první šachový počítač, který dokázal porazit dosavadního světového šampiona. Před deseti týdny Alpha Zero od společnosti Google dosáhl nadlidské herní síly hrou proti sobě. Jeho tvůrci do něj vložili pouze pravidla hry. Trvalo mu to pouhé čtyři hodiny.

Stroje však nedokážou příliš dobře zobecňovat. Jsou spíše jako příslovečný roztržitý profesor, který vyniká ve vědě, ale nedokáže si připravit topinku, aniž by se mu připálila. V jedné věci jsou skvělé, nedokážou však nic dalšího. Robotické přístroje dokážou vysávat, nebo sekat trávnik. Ten stejný přístroj však neumí udělat obojí, a už vůbec ne ani malou část té celé řady činností, které vykonáváme, abychom udrželi domácnost v čistotě a pořádku. Dokonce i Alpha Zero od společnosti Google, alespoň prozatím, prokázal své geniální schopnosti v těch strategických hrách, které mají jasně definovaná pravidla a kritéria výhry. Na své tiskové konferenci však Alpha Zero nevystoupil a žádnou knihu o přínosu šachů pro každodenní život také nenapíše.

Stroje ve skutečnosti nahrazují stoupající počet vysoce specializovaných povolání, ale stejně tak i stoupající počet vysoce specializovaných úkolů v rámci povolání, která již tak úzce specializovaná nejsou. Činnosti založené na zpracování a rozhodování o velkém množství

podobných informací lze docela snadno nahradit počítači. Je to špatná zpráva pro ty, kdo zpracovávají pojistné události, protože budou pravděpodobně nahrazeni stroji, ale pro učitele je to možná zpráva dobrá. Nemyslím si, že budeme oplakávat to, že nás stroje zbaví povinnosti známkovat domácí úkoly a poskytovat zpětnou vazbu, k tomu již ostatně dochází u otázek z matematiky a exaktních nauk, na které studenti odpovídají online. Převezmou tu část naší práce, která se víc opakuje a je spíše nudná. Nepřijdeme však kvůli tomu o práci. Výuka je souhrnem tolika stovek různých úkolů, že dokud nebude vytvořen stroj obdařený obecnou inteligencí na úrovni člověka, jež dokáže umravnit špatné chování přísným pohledem, zbydou nám jiné zajímavější činnosti.

Často se setkáváme s radikálními prohlášeními typu „za padesát let polovina dnešních povolání nebude existovat“, nebo „musíme připravit děti na povolání, která doposud ještě ani neexistují“. To je ale jenom pohled ze špatného úhlu. Namísto toho bychom měli přemýšlet, na jaké činnosti stroje cílí a které činnosti jsou ryze lidské a těžko nahraditelné uměloú inteligencí. To jsou právě ty činnosti, které zůstanou náplní povolání, v nichž děti, jež učíme, stráví většinu svých produktivních životů. Budou to také ty činnosti, které zůstanou nedělitelnou součástí života, protože je nedokážeme delegovat na stroje.

Zůstaňme ale u výuky: kterých činností nás stroje zbaví a které budeme vykonávat i za dalších padesát let? Nebo, doufejme, které činnosti budou vykonávat jiní učitelé, protože tak dlouho pracovat nechceme.

Jednou z možností, jak na tuto otázku odpovědět, je rozdělit naši práci na rychlé úkoly a úkoly, které plníme rychlostí řeči (talking-pace tasks). Rychlé úkoly jsou ty, kde zvýšení rychlosti nezpůsobí žádnou ztrátu. U takových úkolů mají stroje díky jejich rychlostní kapacitě a schopnosti pracovat bez unavení přednost. Hledání vhodných zdrojů na hodinu, jejich prezentace ve formátu užitečném pro studenty, rozlišení textu pro lepší pochopení, hodnocení sešitů a zkoušek, poskytování písemné zpětné vazby, známkování, analýza dat, upozorňování na neodevdané domácí úkoly, usazování žáků do lavic, vytváření powerpointových snímků podle plánu, pochopení toho, co dítě nepochopilo, na základě vzorce jeho chyb – u všech těchto činností by si nikdo nestěžoval, kdyby byly splněny pětkrát nebo desetkrát rychleji než teď. Toto jsou úkoly, které bychom měli – a s radostí – přenechat strojům, samozřejmě jakmile to pokrok dovolí.

Ne všechny úkony spojené s výukou lze beze ztrát urychlit. Jedná se o takové úkoly, které plníme rychlostí mluvení. Patří sem vysvětlování nedorozumění, které vedlo k chybné odpovědi na otázku, takovým způsobem, aby si odpovídající nepřišel hloupý a nepřišel o chuť odpovídat na jiné otázky v budoucnu. Vyslechnutí a uznání promyšlené odpovědi na otázku, povzbuzení ke komentářům. Pochvala, motivace, sdílení vtipu, řešení sporů, varování dítěte před špatným chováním. Čtení příběhu a vyprávění příběhu, který pokaždé skončí jinak. Všimnutí si, že se chlapec nezapojuje do diskuze ve skupince, zjištění, co se děje, a vybídnutí ostatních, aby ho zapojili. Představte si, že byste všechny tyto činnosti vykonávali dvakrát rychleji, a jaké ztráty by takovéto zrychlení způsobilo.

U všech těchto úkolů jsou lidé výrazně lepší než stroje a lepší také pravděpodobně zůstanou. Lidé zpravidla raději komunikují s jinými lidskými bytostmi než se stroji, a to se pravděpodobně nezmění. Stále se díváme na utkání v šachu mezi lidmi. Utkání mezi počítači tolik diváků nemají, jsou spíše zajímavostí.

Rychlé úkoly a úkoly, jež plníme rychlostí řeči, najdeme v každém povolání. Nevadí mi, když kuchař v dobré restauraci použije robota na krájení zeleniny. Ale přeji si, aby obsluha byla příjemná a dokázala mi poradit s výběrem vína. Umělá inteligence bude schopná identifikovat pachatele ve velkém davu na kamerovém záznamu prostřednictvím rozpoznání obličeje, ale pokud to někdo přehnal s pitím na svém narozeninovém večírku a obtěžuje někoho na ulici, přeji si, aby ho policista zdvořile, ale důrazně přesvědčil, že večírek skončil. Vůbec mi nevadí, když se bude lékař spoléhat na umělou inteligenci při stanovení adekvátnější diagnózy díky schopnosti porovnat tisíce podobných případů z minulosti, ale nechci, aby mi při negativní diagnóze podával kapesník robot.

Rádi přenecháváme práci robotům, pokud jde o něco, co je jednoduše potřeba udělat, ale vyžadujeme lidský přístup, pokud záleží na tom, aby bylo něco vykonáno způsobem chápajícím a respektujícím naši lidskost. Věci, které počítači neumí a které nechceme, aby je počítače vykonávaly, i kdyby se je naučily, jsou ty věci, jež nás odlišují jako lidské bytosti. Patří sem schopnost řeči založené na reakcích. Jedná se o živou výměnu mezi lidmi. Není to jen komunikace, ale i vnímavost vůči tomu, že by něco mělo být sděleno konkrétnímu člověku v konkrétní časový okamžik. Jedná se o způsob konverzace.

Pro počítače je nejtěžší napodobit právě ony obecné úkoly, které plníme rychlostí řeči. Čemu bychom měli ve školách věnovat čas, aby děti excelovaly právě v těchto dovednostech? Očividně bychom se měli zaměřit na rozvoj schopnosti vést konverzaci, dialog, protože právě to je základem všech ryze lidských dovedností. O čem bychom měli děti nechat mluvit?

Jelikož jsem „ten přes tu filozofii“, nepřekvapí vás, že si myslím, že by děti měli mluvit právě o filozofii. Zde je několik příkladů filozofických otázek:

„Co dává autoritě legitimitu?

Kdybyste byli větší, než vaši rodiče, kdo by koho řídil?

Měli bychom usilovat o stejný výsledek, nebo o stejné příležitosti?

Kdy je nespravedlivé poskytnout někomu zvláštní pomoc?

Co dělá matematický poznatek pravdivým?

Byla matematika vynalezena nebo objevena?

Co je podstatou umění?

Je tento portrét tak krásný jako originál?“

Všimněte si, že otázky, které jsou formulovány velmi dospělým jazykem, jež byste očekávali na vysoké škole, lze často přizpůsobit dětem jinou formulací nebo důrazem na konkrétní příklad.

Dokonce otázky, které vypadají banálně, mohou mít filozofický rozměr.

Například, *“Byl/a bys raději, kdyby tě pronásledoval medvěd, plazil se po tobě had, nebo tě políbila opice?”*

Zdá se, že je to jenom legrace. Nicméně na hlubší rovině jde o to, zda je silnějším motivačním faktorem strach, nechuť nebo stud.

Ať je otázka formulována obecně nebo konkrétně, měla by vždy ponechat prostor diskuzi o obecných myšlenkách, na které nám jako lidem záleží. Filozofie řeší koncepty, o nichž víme, že jsou důležité, ale na nichž se lidé neshodnou. Tyto koncepty lze identifikovat například prostřednictvím protikladných dvojic abstraktních podstatných jmen:

Spravedlnost/nespravedlnost

Dobro/zlo

Krása/ošklivost

Skutečnost/zdání

Sláva/anonymita

Znalost/klam

Pravda/lež

Existuje docela snobské rčení, že nudní lidé mluví o lidech, průměrní lidé mluví o událostech a zajímaví lidé mluví o myšlenkách. Samozřejmě někdo, kdo by mluvil pouze o myšlenkách, by byl nudným a nepříliš vřelým společníkem. Ale lidé, kteří mluví pouze o lidech a o tom, co se děje v jejich každodenních životech, mají také velmi omezené obzory a nejsou v nejlepší pozici pro to, aby rozuměli svým životům a řídili je nebo aby dokázali změnit širší svět. Pomůžeme-li dětem, aby se staly filozofy, pomůžeme jim i k tomu, aby byly lepšími občany a ohleduplnějšími lidmi.

Pamatujme si, že stroje jsou dobré v detailech, zatímco lidé umějí lépe zobecňovat. Je to jeden z důvodů, proč je filozofie velmi lidskou činností. Dodává nám odvalu k tomu, abychom se dívali na život shora, pozvedli se nad jednotlivosti a hledali vzorce a principy, které platí pro širší soubor okolností.

Stroje dokážou sledovat jasné instrukce až do předem daného konce, nebo řešit jasné definované úkoly, ale definovat význam, rozhodnout se, co je cenné, a určit, které úkoly stojí za to řešit, dokáže pouze člověk.

Proto bychom měli vyhledávat otázky o obecných myšlenkách a věcech, na kterých záleží.

Hledejme vícemožnostní otázky, aby žáci mohli pracovat na vyjasnění významů.

Hledejme otázky, které nabízejí racionální argumenty pro i proti, které je těžké rozhodnout. Čím je otázka těžší, tím více se toho dá říct. Představte si cestu, která nabízí dvě možnosti, jedna stejně atraktivní jako druhá. Hledejte otázky, které dokážou cestu rozdvojit.

Jaký tyto otázky nejlépe pokládat? Tak, že dáte dětem něco, o čem mohou přemýšlet, ale zároveň tak, aby nevěděly, co si o tom mají myslet. Nedávejte jim mravoučné příběhy, které nabízejí závěr, s nímž chcete, aby souhlasily.

Nabízejte jim příběhy, kde postava čelí dilematu, nebo situace, kde není jasné, co si o nich mají myslet. U malých dětí může jít o něco tak jednoduchého jako otázka: „Co bylo nejhorší z toho, co provedla Mášenka?“ Hledejte ve zprávách věci, které vyvolávají rozpor.

Jak nejlépe uspořádat diskuzi? Neříkejte dětem, co si myslíte vy, nechte je přemýšlet. Tohle je těžší, než se zdá. Diskuzi samozřejmě nemůžeme začít přednáškou. Ale pokud uděláme to, co obvykle jako učitelé děláme – usmějeme se a pochválíme nebo řekneme „zajímavé“, jemně tím naznačíme, že to považujeme za cenný příspěvek k diskuzi. Žáci budou i nadále hledat odpovědi u vás, místo aby se zaměřili jeden na druhého.

Proto musíte hledat způsoby, jak se „stáhnout do pozadí“. Jednou jsem byl facilitátorem filozofické diskuze na jedné prestižní škole, kde jsem chtěl udělat dojem na ředitelku, použil jsem všechny triky, které jsem znal, kladl jsem hodně chytrých otázek, abych je donutil přemýšlet ještě víc do hloubky, hodně aktivit, aby se nikdo nenudil. Na konci mi pak ta ředitelka řekla: „Myslím, že jste to s facilitací přehnal. Udělal jste toho příliš, a nám nezbylo moc prostoru“. Měla pravdu. Dobrý facilitátor se na sebe nesnaží strhnout pozornost.

Od té doby jsem facilitátor, který stojí mimo kruh. Nechávám každého mluvčího, aby zvolil svého nástupce, abych nebyl v centru pozornosti. Sedím a dělám poznámky o tom, co zaznělo, abych se k nim mohl vyjádřit. Když pracuji s velmi malými dětmi, kteří sedí v kruhu na koberci, ležím na zemi za nimi. Je to jediný způsob, jak zabránit tomu, aby se na mě dívaly a kontrolovaly, zda to, co řekly, je správné.

Mluvím pouze tehdy, kdy nastane ticho, nebo se věci začnou opakovat, nebo pokud mohu dětem pomoci přemýšlet víc do hloubky. Ale – a to je zásadní – chci, aby více do hloubky přemýšleli účastníci, nenutím je přemýšlet jako já. Nejčastěji pokládám otázky, které nevnaší nový obsah, například:

Můžete to rozvést? – aby mohli svůj názor rozšířit

Můžete vysvětlit proč? – aby zdůvodnili svůj názor

Jak to myslíte? – aby si vyjasnili svůj názor

Můžete uvést příklad? – aby jim bylo lépe rozumět

Proč je to důležité? – aby vyhodnotili sílu svých důvodů

Nebo jenom řeknu, „*Takže...*“ a zopakuji otázku, na kterou měli odpovědět, aby dokázali, že jejich názor je pro položenou otázku relevantní.

Pokládání tohoto typu otázek je jedním ze způsobů, jak se upozadit, protože diskusi stále pohání jejich vlastní přemýšlení.

Možná si myslíte: „*Tohle všechno zní krásně. Ale já už i tak mám dost věcí, které je musím naučit. Kde mám hledat další čas na to, aby mohli mí žáci mluvit o filozofii?*“. Otázky zajímavé z filozofického hlediska lze najít i v předmětech, které učíte, stačí se podívat na velké koncepty, které nechávají prostor pro rozpor, a vymyslet otázky, na které nečekáte konkrétní odpovědi, ale jste skutečně zvědaví na to, co si myslí děti. Nejlépe zvolte takové otázky, kde si sami nejste úplně jistí, co si o nich vlastně myslíte.

Nejsem si jistý, zda je ta díra uprostřed trdelníku jeho součástí, ale rozhodně chci experimentovat.

Přemýšlení o tak velkých a složitých otázkách podpoří přemýšlení dětí o jiných, jednodušších otázkách, které patří do běžných osnov. Podobně jako někteří běžci trénují na písku, protože dodatečné úsilí buduje vytrvalost. Studie ve Spojeném království prokázaly, že pravidelné hodiny filozofie zlepšují u žáků gramotnost a schopnost pracovat s čísly.

K tomu, abyste dokázali něčeho dosáhnout, nepotřebujete samostatné hodiny filozofie. Stačí hledat otázky, na které bude pro stroje nejtěžší odpovědět.

Stroje přichází. Ale pokud dokážete pomoci dětem stát se filozofy, budou na ně připraveny.